

Απόστολος Φ. Βέττας, *Σκηνές: Σημειώσεις για την τέχνη και την τεχνική της σκηνογραφίας*, Τ. 1-2, Θεσσαλονίκη: Μητροπολιτικός Οργανισμός Μουσείων Εικαστικών Τεχνών Θεσσαλονίκης - MOMus 2024.

Παρουσίαση: 30 Ιανουαρίου 2025. MOMus - Μονή Λαζαριστών. Θεσσαλονίκη.

Το βιβλίο του Απόστολου Βέττα προσφέρει μία πολύ ισορροπημένη σύνθεση θεωρίας και πρακτικής της σκηνογραφίας αλλά και της θεατρικής αρχιτεκτονικής. Είναι ένα πλούσιο σε πληροφορίες εικονογραφημένο εγκυκλοπαιδικό λεξικό που έχει τη χάρη των σημειώσεων ενός καλλιτέχνη. Από τη θεωρητική πλευρά, παρουσιάζει βασικές έννοιες, σημαντικά ιστορικά παραδείγματα και εκθέτει με σαφήνεια το σύνολο των προβληματισμών για την αρχιτεκτονική των θεάτρων έτσι όπως εξελίχτηκαν ανά τους αιώνες. Από την πρακτική πλευρά δίνει οδηγίες και εξηγεί πως κατασκευάζονται τα κινητά και σταθερά μέρη από τα οποία απαρτίζεται η σκηνογραφία και ο εξοπλισμός της σκηνής. Στην πραγματικότητα βάζει σε μια κάποια τάξη την αταξία του θεάτρου.

Έχουμε στα χέρια μας ένα σπάνιο δείγμα γνώσης και εμπειρίας, ευαισθησίας και ορθολογισμού, κάτι που εξηγεί γιατί τόσο λίγα βιβλία σαν αυτό έχουν γραφτεί. Ωστόσο, στη διεθνή βιβλιογραφία βιβλία που προσφέρουν μια πανοραμική προσέγγιση των ζητημάτων της θεατρικής αρχιτεκτονικής και των τεχνικών της σκηνικής παραγωγής, τη «μηχανική λειτουργία του θεάτρου» όπως τη ονοματίζει στην εισαγωγή του ο Απόστολος Βέττας είναι πολύ λίγα και ακόμη λιγότερα απευθύνονται στο ευρύ κοινό. Ανάμεσα τους ξεχωρίζουν οι δύο τόμοι που εξέδωσε ο George Izenour *Theater Design* και *Theater Technology* το 1977 και το 1988 αντίστοιχα, και πιο πρόσφατα ο Toshiro Ogawa το 2001 με τίτλο *Theatre Engineering and Stage Machinery*. Στην ελληνική βιβλιογραφία υπάρχει το έργο του Χρήστου Αθανασόπουλου *Προβλήματα στις εξελίξεις του σύγχρονου θεάτρου* που εκδόθηκε το 1975 και ασχολείται με ζητήματα θεατρικής αρχιτεκτονικής ενώ για το ευρύ κοινό ένα εγχειρίδιο που συνδυάζει εκτεταμένη επιστημονική κατάρτιση με πλούσιο σχεδιασμό είναι το βιβλίο των Oscar Brockett και Margaret Mitchell: *Making the scene: a history of stage design and technology in Europe and the United States* που κυκλοφόρησε το 2010. Για κάθε ένα από τους αναφερθέντες υπάρχει και σχετική αναφορά ή ακόμη και λήμμα στο βιβλίο του Απόστολου Βέττα.

Ανέφερα τα άλλα σχετικά βιβλία για να καταλήξω στη διαπίστωση πως, ωραία σχεδιασμένο από τον συγγραφέα του, το βιβλίο που παρουσιάζεται σήμερα διαφέρει ριζικά από όλα τα προηγούμενα. Στο βιβλίο όλα τα θέματα που σχετίζονται με τη σκηνογραφία έχουν τη θέση τους. Υπάρχουν λήμματα για την αρχιτεκτονική των θεάτρων και τη διάταξη της σκηνής, άλλα λήμματα για τους βασικούς μηχανισμούς της, λήμματα για τις σκηνογραφικές κατασκευές που εξαρτώνται από την κάθε είδους μηχανική υποστήριξη της σκηνής, λήμματα για τα υλικά, τις πρώτες ύλες, τα εργαλεία και τους τρόπους κατασκευής των μηχανισμών. Παράλληλα καταγράφονται όπως σε κάθε λεξικό τεχνικοί όροι και θεατρικές λειτουργίες και περιγράφονται αντικείμενα που η χρήση τους είναι συχνή στο θέατρο ρεπερτορίου. Ίσως πιο εντυπωσιακή είναι η καταγραφή των ονομάτων για διάφορα αντικείμενα τα οποία χρησιμοποιούν οι τεχνίτες με τις διάφορες ειδικότητες, των ιδιωτισμών τους οποίους γνωρίζουν οι μαστόροι της σκηνής, που συχνά έχουν πολλές ερμηνείες και συγκεκριμένες, ειδικές σημασίες στο θεατρικό περιβάλλον. Υπάρχουν ακόμη λήμματα σχετικά με καλλιτεχνικά στιλ και με αρχιτεκτονικούς όρους που επηρεάζουν τον σκηνογραφικό σχεδιασμό ενώ ταυτόχρονα αναφέρονται οι σημαντικότεροι Έλληνες και

ξένοι σκηνογράφοι, αρχιτέκτονες και σκηνοθέτες που το έργο τους καθόρισε το σύγχρονο θέατρο.

Όλα αυτά συνοδεύονται από μια εντυπωσιακή και εξίσου λεπτομερειακή εικονογράφηση: φωτογραφίες, ζωγραφικά έργα, αρχιτεκτονικά σχέδια, πολύ αναλυτικά σχέδια μηχανών της σκηνής και πολλές δεκάδες σκαριφήματα, συνολικά περίπου 720 εικόνες σε 514 σελίδες. Όλα αυτά έχουν συλλεγεί κυρίως από προσωπικές έρευνες του Απόστολου Βέττα, όλα αυτά τα χρόνια της διδασκαλίας στο Τμήμα Θεάτρου της Σχολής Καλών Τεχνών στο ΑΠΘ ή προέρχονται από ερευνητικό πρόγραμμα το οποίο οργάνωσε και επέβλεψε ως επιστημονικός υπεύθυνος καθώς και από διπλωματικές εργασίες και διδακτορικές διατριβές στις οποίες ήταν επόπτης με τη συνεργασία και τη συμμετοχή δεκάδων φοιτητών και φοιτητριών και πολλών συναδέλφων από τη σχολή. Όλα τα ονόματα τους μαζί με τα ονόματα των σκηνοθετών και των φωτιστών, αλλά κυρίως των τεχνικών, ηλεκτρολόγων, ξυλουργών, μοδιστρών, περουκέρηδων, ζωγράφων σκηνικών, φροντιστών σκηνής και αμπιγιέζ με τους οποίους συνεργάστηκε ο Απόστολος Βέττας κατά την μακρόχρονη παρουσία του σε κρατικές σκηνές, δημοτικά θέατρα και ιδιωτικούς θιάσους παρατίθενται στη σύντομη εισαγωγή του δίτομου έργου του.

Βέβαια πάρα πολλά από τα σχέδια και τα σκίτσα τα έχει φιλοτεχνήσει ο ίδιος ο Απόστολος Βέττας. Ο προσεκτικός αναγνώστης θα τα αναγνωρίσει από το πολύ διακριτικό κυκλάκι με τα γράμματα Α και Β, τα αρχικά του ονόματος του, που υπάρχει σε κάποιο σημείο του σκίτσου. Θα έλεγα πως αυτό προσθέτει στην απόλαυση του βιβλίου: αφού τα πρωτο-εντοπίσει ο αναγνώστης με παιγνιώδη διάθεση θα χαίρεται κάθε φορά που, όχι πάντα χωρίς δυσκολία, εντοπίζει αυτή την, κάπως κρυφή, υπογραφή.

Θα μπορούσαμε να πούμε πως το βιβλίο αναβιώνει δύο εκδοτικές παραδόσεις: ανακαλεί την ιδέα της Εγκυκλοπαίδειας αλλά και παραπέμπει και σε αυτό το παράξενο είδος που εμφανίστηκε στα τέλη του 16^{ου} αιώνα και έμεινε γνωστό ως «θέατρο των μηχανών». Πήρε την ονομασία αυτή από το πρώτο βιβλίο του είδους που εκδόθηκε στα 1572 από ένα Γάλλο μαθηματικό τον Jacques Besson με τον τίτλο *Theatrum Instrumentorum et machinarum*. Περιελάμβανε σχέδια για όργανα και μηχανές που οραματιζόταν ότι μπορούν να κατασκευαστούν για να χρησιμοποιηθούν σε διάφορες καθημερινές δραστηριότητες καθώς και σχέδια για την κατασκευή γνωστών μηχανημάτων και εργαλείων: τόρνοι, λιθοκοπτικές μηχανές, πριονιστήρια, άμαξες, βαρέλια, μύλοι αλέσεως, μηχανές έλξης, γερανοί, ανελκυστήρες, αντλίες, μηχανές για ναυτική χρήση και πολλά άλλα περιλαμβάνονται στις σελίδες του με επεξηγήσεις για τον τρόπο κατασκευής τους.

Όπως σε κάθε εγκυκλοπαίδεια έτσι και στο βιβλίο του Βέττα ο αναγνώστης μαθαίνει ένα σωρό πράγματα. Ήταν έκπληξη για μένα το Λήμμα «Αρλεκίνος»: «Κωμικό πρόσωπο της παλιάς ιταλικής κωμωδίας. Είναι από τους κωμικούς ήρωες, τους ρόλους πανέξυπνων και αδίστακτων υπηρετών της ιταλικής Κομέντια ντελ Άρτε.» Αυτά μου ήταν γνωστά. Στη συνέχεια όμως διάβασα κάτι που αγνοούσα: «Αρλεκίνο λέμε, επίσης την ειδική κατασκευή-οριζόντιο τελάρο που κινείται προς τα πάνω η προς τα κάτω με σκοπό να διαμορφώσει το κούτελο της μπούκας. Manteau d'Arlequin. Αποτελεί στοιχείο του εξοπλισμού της ιταλικής σκηνής: έχει 2 πλευρικά ποδαρικά και ένα αέριο (συνήθως με πτυχωσεις και έντονη διακόσμηση). Τοποθετείται μετά την μπούκα και την αυλαία ασφαλείας (σιδηρούν παραπέτασμα) και εκτός από στοιχείο διακόσμησης λειτουργεί για τη μείωση των διαστάσεων της σταθερής μπούκας Σχηματίζ[ει] ένα «Π» που έχει τη δυνατότητα να ανεβοκατεβαίνει μέσω ενός σταγκονιού» (εννοείται πως το Λήμμα σταγκόνι ανήκει στα προνομίονα λήμματα: καταλαμβάνει 5 σελίδες του βιβλίου, αλλά καλό θα είναι να δει ο

αναγνώστης και το λήμμα παλάντζα όπου υπάρχει μνεία της παλάντζας φωτισμού η οποία συνήθως λέγεται φωτιστικό σταγκόνι).

Βρήκα ένα θαυμάσιο ορισμό για την Ιταλική Σκηνή στο σχετικό λήμμα: «Η πλέον διαδεδομένη ως προς τον τρόπο οργάνωσης θεατρική σκηνή που καθιερώθηκε σε όλα τα μεγάλα θέατρα από την αναγέννηση μέχρι σήμερα. Ως προς την τυπολογία της φέρει κεντρικό άνοιγμα με ανοιγοκλειόμενη αυλαία με μπροστά από αυτήν το προσκήνιο και πίσω από την αυλαία την κυρίως σκηνή όπου εκτυλίσσεται η κυρίως δράση, υποστηριζόμενη από πάνω (επισκήνιο) από όλους τους θεατρικούς μηχανισμούς ανύψωσης. Από κάτω υποστηρίζεται από τους μηχανισμούς του υποσκηπίου και από το πλάι από τους παρασκηνιακούς μηχανισμούς».

Στο λήμμα «Θεατρική αρχιτεκτονική» διαβάζουμε για όλα τα σχήματα που εισήγαγαν οι αιώνες σχεδιασμού της αίθουσας και της σκηνής και επομένως να καταλάβουμε τις εξελίξεις στη διαμόρφωση του θεατρικού οικοδομήματος από τον έβδομο μέχρι τον εικοστό αιώνα, με πάρα πολλά σχέδια που καταλαμβάνουν σχεδόν δέκα σελίδες του βιβλίου. Εδώ υπάρχει ένα αρκετά εκτενές και ενδιαφέρον τμήμα που αναφέρεται στην κατάσταση των θεατρικών κτισμάτων στην Ελλάδα μέχρι το 2000. Στο πολύ συνοπτικό αλλά και πολύ κατατοπιστικό αυτό λήμμα διατυπώνονται μερικές πολύ ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις και πληροφορίες για την αρχιτεκτονική του θεάτρου στην Ελλάδα. Ενδεικτικά διαβάζω, από τη σελίδα 178 του 1^{ου} τόμου, τα παρακάτω: «Υπάρχει γενικά έλλειψη σε ποιότητα και ποσότητα κτηρίων σε όλο τον ελληνικό χώρο. Πρόσφατες και παλαιότερες μελέτες δείχνουν ότι στην επαρχία και ειδικά στις πρωτεύουσες νομών με βάση κριτήρια επάρκειας έχουμε τα εξής συμπεράσματα: στο 50% των πόλεων υπάρχουν ανεκτά και πάντως όχι πρώτης ποιότητας κτίρια πλην ελαχίστων εξαιρέσεων ενώ στο 20% είναι πλήρης η απουσία κτηρίων και στο 30% με σημαντικές ελλείψεις εξοπλισμού καθισμάτων ήχου φωτισμού, κλπ.»

Κάποια από τα λήμματα παρέχουν πολύ ενδιαφέρουσες πληροφορίες που λύνουν όλες τις απορίες σε όποιον μπει στην μεγάλη περιπέτεια εγκατάστασης ενός θιάσου σε κάποιο χώρο προκειμένου να λειτουργήσει ως θέατρο. Στο ίδιο λήμμα «Θεατρική Αρχιτεκτονική» στην ενότητα «Τεχνικά στοιχεία θεάτρων» υπάρχουν: Εκτενής αναφορά στα ποιοτικά στοιχεία της κατασκευής του κτηρίου, κατάλογος κανονισμών ασφαλείας για ένα μέσης κλίμακας θέατρο, η αναλυτική καταγραφή των γενικών κτιριακών κανονισμών που ισχύουν προφανώς για κάθε θεατρικό οικοδόμημα και ο κανονισμός πυροπροστασίας.

Ανάλογα στο λήμμα Ορατότητα δίνονται όλες οι απαραίτητες πληροφορίες για το πώς μπορούν να εφαρμοστούν αποστάσεις ανάμεσα στις σειρές των θεατών ή τα ύψη των κερκίδων στις αμφιθεατρικές αίθουσες καθώς και η κλήση της σκηνής προκειμένου να εξασφαλιστούν οι βέλτιστες συνθήκες όρασης.

Στο επίσης προνομιούχο λήμμα «Σπετσάτο ή Τελάρο» υπάρχουν δέκα σελίδες με σχέδια τελάρων από διάφορες εποχές του θεάτρου, σχέδια για τους τρόπους και τους μηχανισμούς εναλλαγής των σπετσάτων στη σκηνή, για τη διαδικασία κατασκευής και τη συναρμολόγησή τους, τα εξαρτήματα και τα εργαλεία που χρειάζονται για το στήσιμο και ξεστήσιμο τους, σχέδια για τους διάφορους τρόπους στήριξης κλπ.

Υπάρχουν λήμματα για το Ελισαβετιανό Θέατρο για τον ρεαλισμό, τον εμπρεσιονισμό, τον εξπρεσιονισμό, και όλους τους -ισμούς αλλά και για τη Σκηνογραφία, ειδικά λήμματα για τους πιο σημαντικούς σκηνογράφους της διεθνούς σκηνής ξεκινώντας από τον Γκαλι ντα Μπιμπιένα και τον Τζιοβάνι Τορέλλι έως τον Σβόμποντα και τον Γιάννη Κόκκο, αλλά και της ελληνικής σκηνής από τον Κλώνη, τον Τσαρούχη, τον Μόραλη και τον Λαζαρίδη, ως την Μανωλεδάκη την Παπαντωνίου, τον Βασίλη και τον Διονύση Φωτόπουλο, λήμματα για αρχιτέκτονες και σκηνοθέτες έλληνες και ξένους, από τον Αιζενουρ και τον

Γκρόπιους, τον Πικιώνη και τον Δοξιάδη, τον Μεγερχόλντ τον Ράινχαρτ, τον Κούν το Σολομό ή τον Βολανάκη.

Ιδιαίτερα γοητευτικό είναι το λήμμα «Τρικ» με τις ακόλουθες τρεις επεξηγήσεις: «[1] τέχνασμα, έξυπνη, επιδέξια ενέργεια με την οποία παραπλανά κανείς κάποιον (ή και ολόκληρο κοινό) δημιουργώντας μια ψευδαίσθηση συχνά με σκοπό να τον ψυχαγωγήσει, να τον διασκεδάσει, [2] τέχνασμα κόλπο, τρόπος σκηνοθεσίας που αποδίδει παραπλανητικά την πραγματικότητα, και [3] σημαντικό γνώρισμα του βρετανικού θεάτρου ιδίως στην παντομίμα» που ακολουθείται από μια στήλη σχολίων και πληροφοριών αλλά και από 9 σελίδες σκαριφημάτων όπου εξηγούνται διάφορα τεχνάσματα εξαφάνισης που όλοι έχουμε παρακολουθήσει κάποια στιγμή από ταχυδακτυλουργούς: περιλαμβάνονται η εξαφάνιση με ντουλάπα, η εξαφάνιση με μαγικό μπαούλο, με μικρή κιβωτό, με σεντόνι, η εξαφάνιση της Ιφιγένειας, η πτήση της Αμφιτρίτης και το λήμμα ολοκληρώνεται με τρεις εκδοχές ασώματης κεφαλής, απαντώντας τελεσίδικα σε ανελέητα ερωτήματα που απασχολούν αναγνώστες από τη νεαρή και τρυφερή παιδική ηλικία ως τα βαθιά γεράματα.

Ασφαλώς όμως εκεί που το βιβλίο προσφέρει μια τεράστια υπηρεσία και αποδεικνύει τη μεγάλη χρησιμότητα του είναι στο λεξικολογικό του μέρος. Ο αναγνώστης θα μάθει ότι η λέξη *Θρυμματόπλακα* η οποία αναφέρεται στην «τεχνητή ξύλινη πλάκα που κατασκευάζεται από συμπίεση εν θερμώ πριονιδιών με ισχυρή κολλητική ουσία» είναι μία δεύτερη ονομασία της *Μοριοσανίδας*. Και οι δύο αυτές λέξεις είναι ονομασίες που αποδίδονται στο πολύ γνωστό μας Νοβοπάν.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η καταγραφή και η επεξήγηση των λέξεων που προέρχονται από τα διάφορα τεχνικά επαγγέλματα και των ιδιωτισμών που χρησιμοποιούνται σε διάφορες μαστορικές διαλέκτους. Σταχυολογώ: «Μακαράς» ή αλλιώς τροχαλία, καρούλι, κουβαρίστρα, βαρούλκο, βίντσι, γερανός είναι οι λέξεις που χρησιμοποιούνται για την μικρή τροχαλία με γάντζο που στερεώνεται σε διάφορες θέσεις, «Πάραμμα» είναι το λουρί που χρησιμοποιείται για τη μεταφορά φορτίων, «Μονόπλοκο» ή σπαρτσίνο το σκοινί που διαμορφώνεται από μία μόνο συστροφή των ινών του, «Μιραμπό» το ημίσκληρο αντρικό καπέλο, «Ζεφύρι», είδος λεπτού υφάσματος από νήματα διαφόρων χρωμάτων και στις δύο όψεις ή ο άνεμος ζέφυρος, «Καμπούρι» το ξύλινο κυρτό εργαλείο που χρησιμοποιείται για το σιδέρωμα των καμπύλων μερών των αντρικών ρούχων και πολλά άλλα.

Η ισορροπία ανάμεσα στη θεωρία και την πρακτική, το καθιστά ιδανικό διδακτικό βοήθημα για φοιτητές και επαγγελματίες του θεάτρου όπως και για οποιονδήποτε θέλει να κατανοήσει βαθύτερα τόσο την καλλιτεχνική όσο και την τεχνική πλευρά του. Ιδιαίτερα η πρακτική πλευρά του βιβλίου πιστεύω ότι το καθιστά εξαιρετικά πολύτιμο. Είτε ο αναγνώστης είναι ηθοποιός, σκηνοθέτης, σκηνογράφος ή δραματουργός, ή ακόμη χειρώνακτας του θεάτρου το βιβλίο καλύπτει μια μεγάλη ανάγκη: την ανάγκη κατάκτησης μιας κοινής γνώσης και επομένως τη αποδοχή μιας κοινής γλώσσας που είναι ο απαραίτητος όρος για τη συνεννόηση και τη συνεργασία ανάμεσα σε όσους συμπτωματικά ή συστηματικά συνυπάρχουν σε εργασιακές συνθήκες με στόχο τη δημιουργία μιας παράστασης. Πιο πολύ από εικονογραφημένο εγκυκλοπαιδικό λεξικό είναι ένα εγχειρίδιο επικοινωνίας, ένα εργαλείο συνεννόησης.

Πρόκειται για το είδος του βιβλίου που θα κρατήσουμε όχι μόνο ως αναφορά αλλά και ως πηγή έμπνευσης, στο οποίο μπορούμε να ανατρέξουμε κάθε φορά που θέλουμε να εξερευνήσουμε μια νέα πτυχή της θεατρικής δημιουργίας ή να εμβαθύνουμε στην κατανόηση των βασικών αρχών της.

Θυμάμαι ότι στα παιδικά μου χρόνια, όταν πια είχα διαβάσει όλα τα βιβλία που μου είχαν χαρίσει γονείς, συγγενείς και φίλοι, και δεν είχα πια κάτι εξωσχολικό να διαβάσω ανέτρεχα στις παιδικές μου εγκυκλοπαίδειες. Έχω διαβάσει ολόκληρη τη δίτομη *Εγκυκλοπαίδεια του παιδιού* της Αντιγόνης Μεταξά, την πεντάτομη εικονογραφημένη παιδική εγκυκλοπαίδεια *Χρυσές Σελίδες* των εκδόσεων Σιδέρη και τον πεντάτομο *Θησαυρό Γνώσεων* του Χαρίλαου Μηχιώτη, μάλιστα κάποιους από όλους αυτούς τους τόμους τους έχω διαβάσει περισσότερες από μία φορές. Εγκατέλειψα αυτή τη συνήθεια όταν απέτυχα να διαβάσω έναν ολόκληρο τόμο του Ελευθερουδάκη αλλά και γιατί έφτασα σε μια ηλικία που αγόραζα μόνος μου τα βιβλία που ήθελα να διαβάσω.

Με το βιβλίο του Απόστολου Βέττα συνειδητοποιώ πως αν βαρεθώ κάποιο βιβλίο που διαβάζω θα έχω στη βιβλιοθήκη μου το εικονογραφημένο εγκυκλοπαιδικό λεξικό του θεάτρου που θα μου επιτρέψει να συνεχίσω να εξασκώ τη λαίμαργία της ανάγνωσης.

Εν κατακλείδι, ξεφυλλίζοντας το βιβλίο σκέφτομαι πως αν οι θεατρολόγοι γράφουν εμβριθείς αναλύσεις σε βιβλία, οι καλλιτέχνες γράφουν πρωτίστως χρήσιμα και κυρίως απολαυστικά βιβλία για το θέατρο.

Πλάτων Μαυρομούστακος
Αθήνα, 29 Ιανουαρίου 2025